

■ article

REVISTA D'HISTÒRIA DE LA FILOSOFIA CATALANA,
Número 5, 2013 | Print ISSN 2014-1572 / Online ISSN 2014-1564
DOI: 10.2436/20.3001.02.75 | P. 13-35
Data de recepció: 5/07/2011 / Data d'admissió: 12/12/2011
<http://revistes.iec.cat/index.php/JOCIH>

Nacionalisme versus cosmopolitisme: una aproximació comparativa

Montserrat Guibernau

Professor of Politics, Queen Mary University of London
Mile End Road
London E1 4NS, United Kingdom
m.guibernau@qmul.ac.uk

Traducció de l'anglès: Pompeu Casanovas

resum

De vegades s'acostuma a presentar el nacionalisme i el cosmopolitisme com a contraris l'un de l'altre, i els investigadors que s'autodefineixen com a «cosmopolites» tendeixen a mantenir una actitud molt crítica respecte a tot el que inclogui la paraula «nacionalisme» i/o «nacional». Ser nacionalista és vist freqüentment com un obstacle per a adoptar una perspectiva cosmopolita, com si hi estigués en oposició directa. Per què passa això? Hi ha alguna circumstància particular en què cosmopolitisme i nacionalisme puguin coexistir i ser compatibles? O, ben al contrari, ens trobem al davant de dues ideologies incompatibles? Seguint els debats actuals sobre aquests temes, aquest article ofereix una anàlisi acurada de les condicions específiques en què nacionalisme i cosmopolitisme poder resultar compatibles.

paraules clau

Nacionalisme, cosmopolitisme, democràcia, nació, Catalunya.

Aquest article es troba dividit en quatre seccions. Primer, considera el tractament del nacionalisme en la teoria social clàssica i ofereix una anàlisi detallada dels conceptes d'estat, nació i nacionalisme, així com les interrelacions entre tots tres. Segon, introdueix el cosmopolitisme estudiant els seus orígens, desenvolupament i principis fonamentals. Tercer, l'article adopta una perspectiva teòrica comparativa per a establir una distinció entre formes democràtiques i no democràtiques de nacionalisme. Per a il·lustrar-ho, examina el nacionalisme català democràtic tal com va ser exemplificat per l'Assemblea de Catalunya (1971), que es definia com un moviment d'oposició a la dictadura del general Franco i que incorporava elements tant nacionals com cosmopolites.

El nacionalisme

El nacionalisme en la teoria social clàssica

El nacionalisme ha estat tradicionalment considerat com un tema incòmode pels científics socials. Tot al llarg del segle XIX i la primera del segle XX, trobem nombrosos exemples d'investigadors importants que van parar escassa atenció a una de les forces polítiques més importants del seu temps. Tal com he mostrat en un altre lloc, Max Weber, ell mateix un nacionalista alemany, mai no va produir una teoria sistemàtica del nacionalisme. Weber va revelar el seu nacionalisme germànic mitjançant la seva oposició a la immigració polonesa a l'Alemanya de l'Est, el seu suport als nacionalistes alemanys durant la Primera Guerra Mundial i la seva reacció contra el Tractat de Versalles. Promogué i va preveure encertadament un moviment d'irredentisme germànic després de la Primera Guerra Mundial.¹

Émile Durkheim i Karl Marx van predir que el nacionalisme desapareixeria aviat i el van entendre com una ideologia que necessitava ser superada. Les perspectives de Durkheim i de Marx són lleugerament diferents. La posició de Durkheim podria ser descrita com a «pan-nacionalista». Vull dir amb això que la seva posició situa els objectius «humans» per damunt dels «nacionals». D'acord amb Durkheim, la «*patrie*» té un paper clau en el procés de moralització, ja que és «la societat organitzada més elevada que existeix».²

Per contra, l'actitud de Marx pot ser descrita com a «internacionalista». El seu principal objectiu era l'«emancipació universal» i es plantejava una mena de solidaritat mundial. Però reconeixia que això només seria possible si les nacions s'alliberessin dels seus conqueridors, perquè només aleshores els treballadors podrien pensar en termes internacionals sobre una solidaritat de classe.³

La història ha provat que tant Marx com Durkheim s'equivocaven. El nacionalisme, de fet, ha jugat un paper clau a l'època moderna, i es revela com una força potent. El nacionalisme ha estat sovint associat amb la xenofòbia, el racisme, la discriminació i l'endarreriment, i contemplat com una doctrina política oposada a l'ideal cosmopolita formulat per Kant.⁴ La gran incomoditat i, fins

1 M. Guibernau, *Nationalisms*, Cambridge: Polity Press, 1996, p. 36-38.

2 A. Giddens, *Durkheim on Politics and the State*, London: Fontana Paperbacks, 1987 [1972], p. 202.

3 Vid. M. Guibernau, *Nationalisms*, Cambridge: Polity Press, 1996, p. 41.

4 Vid. E. Kant, 'Toward perpetual peace' (1795) in *Practical Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, p. 311-352.

i tot, l'hostilitat oberta contra el nacionalisme prové de la seva forta dimensió emocional, la qual difereix clarament de l'ideal de racionalitat defensat pels *philosophes* i, per sobre de tot, l'hostilitat deriva de l'associació del nacionalisme amb ideologies no liberals i totalitàries, com el feixisme i el nazisme, i la violència i opressió perpetrades en nom seu. L'holocaust, la dominació soviètica dels pobles bàltics, els genocidis de Rwanda i l'antiga Iugoslàvia i la repressió patida pel poble català durant la dictadura de Franco representen només una petita mostra dels casos que il·lustren el denominat cantó fosc del nacionalisme.

Nacionalisme, la nació i l'estat

El nacionalisme té els dos rostres de Janus, i és important distingir entre ambdues cares. Així, en alguns casos, s'associa el nacionalisme amb la xenofòbia, el racisme i la neteja ètnica, mentre que en d'altres casos s'aplica per descriure moviments socials orientats a la defensa del seu dret a existir i cultivar pacíficament la seva llengua i cultura pròpies.

Tanmateix, el nacionalisme no pot ser vist de forma aïllada. La meua tesi és que cal establir una distinció molt clara entre tres grans conceptes: nació, estat i nacionalisme. Per «estat», reprenent la distinció de Weber, em refereixo a «una comunitat humana que reclama (amb èxit) *el monopoli de l'ús legítim de la força física* dins d'un territori determinat»; per bé que no tots els estats han arribat a fer-ho i que alguns d'ells fins i tot no han aspirat a aconseguir-ho.

Per «nació» entenc un grup humà conscient de formar una comunitat, el qual comparteix una cultura comuna, té un territori clarament demarcat, posseeix un passat comú i un projecte comú per al futur, i reclama el dret d'autogovernar-se. Aquesta definició atribueix cinc dimensions a la nació: psicològica (consciència de formar un grup), cultural, territorial, política i històrica.⁵

Denomino «nacionalisme» el sentiment de pertinença a una comunitat els membres de la qual s'identifiquen amb un conjunt de símbols, creences i maneres de viure, i tenen la voluntat de decidir sobre el seu destí polític comú.⁶ Com a principi polític, el nacionalisme «sosté que la unitat política i la nacional haurien de ser congruents»⁷; és a dir, la nació i l'estat haurien de ser coextensius i la legitimitat d'un estat requereix que la pròpia nació s'identifiqui amb ell. Tanmateix, hi ha nombrosos exemples de nacions –i de parts de nacions– que coe-

5 M. Guibernau, op. cit. 1996, p. 47.

6 M. Guibernau, op. cit. 1996, p. 47-8.

7 E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell, 1983, p. 1.

xisteixen dins d'un únic estat, de nacions els límits de les quals s'estenen prou més enllà de les fronteres de l'estat i de nacions que deixen alguns dels seus habitants a fora mentre inclouen alguns estrangers. Trobar un exemple de plena coextensivitat entre nació i estat constitueix l'excepció més que no pas la regla.

Des del punt de vista nacionalista, si un estat és tingut com a aliè per la nació, li manca legitimitat. Al seu torn, i acceptant alhora els principis de la democràcia i de la sobirania popular, una nació té el dret de decidir el seu destí polític. Això inclou el dret a construir un estat amb què els connacionals siguin capaços d'identificar-se i s'hi sentin representats. Tanmateix, no totes les nacions estan preparades o volen crear el seu estat. Algunes s'acontenten amb diversos graus d'autonomia política i amb la federació en institucions polítiques prou amples.

És habitual situar el naixement de l'estat-nació i el nacionalisme al final del segle XVIII europeu i vincular la seva emergència amb les idees que van originar la Revolució Americana de 1776 i la Revolució Francesa de 1789.

La dimensió política del nacionalisme està estretament lligada a l'emergència del principi de sobirania popular —dissenyat per a «tota la població»— al segle XVIII. Quan els revolucionaris van declarar que el principi de sobirania resideix essencialment en la nació, s'entenia que estaven afirmant que la nació consisteix en alguna cosa més que en el rei i l'aristocràcia. L'auto-determinació nacional es va convertir en una de les interpretacions més freqüents de la sobirania nacional.

La disseminació de les noves idees dels *philosophes*, els quals subratllaven el culte a la llibertat, l'equitat, i especialment la idea d'un poder estatal arrelat en el consens popular, va ser inicialment aplicada a la construcció i consolidació de l'estat-nació com a institució política moderna, caracteritzada per la formació d'un tipus d'estat que té el monopoli del que reclama ser l'ús legítim de la força en un territori determinat, el qual busca la unitat del poble subjecte al seu poder per mitjà de l'homogeneïtzació cultural.

Això planteja dubtes sobre els processos de «construcció nacional» duts a terme per l'estat amb l'objectiu d'homogeneïtzar una població altrament diversa en termes lingüístics i culturals. També destaca el fet que la majoria dels estats estan formats per més d'una nació, incloent així diferents nacions o parts de les nacions dins les seves fronteres. D'altra banda, també subratlla la importància d'una àmplia gamma d'estratègies emprades en la construcció de noves nacions destinades a conferir legitimitat a l'estat, un procés en què es duu a la palestra la natura no-eterna i dinàmica de totes les nacions. No obstant això, mentre que algunes nacions són capaces de localitzar les seves arrels ètniques en temps premoderns, altres han sorgit dels processos de construcció nacional duts a terme des del final del segle XVIII ençà.

Nació, estat i nacionalisme formen una triada que es caracteritza per una tensió constant entre els seus tres components. Així, els canvis en la definició d'un dels constituents té la capacitat d'influenciar i, fins a cert punt, àdhuc alterar les definicions dels altres dos. Per exemple, si pertànyer a una nació es defineix en termes de parentiu, la definició de l'estat –i amb ell la de la ciutadania, com un atribut conferit als seus membres– haurà de contenir el parentiu com a condició *sine qua non* per a ser-ne membre. En conseqüència, tot moviment nacionalista que emergeixi en aquestes circumstàncies específiques haurà de concentrar-se en el parentiu com a requisit per a la inclusió i exclusió en la nació que volen defensar i promoure. En altres casos el parentiu deixa de ser la condició principal per tal de determinar la pertinença a la nació, i es substituït pel lloc de naixement, o pel lloc de residència, o bé pel desig de l'individu de pertànyer a la nació. La mateixa definició de la nació i del nacionalisme s'hauran d'alterar d'acord amb això.

L'exemple que acabo d'esmentar es refereix a les condicions per a esdevenir membre; és a dir, als elements que són considerats com a indispensables per a distingir entre els qui pertanyen i els qui no pertanyen a la nació. Tanmateix, les alteracions en les definicions de nació, estat i nacionalisme no es restringeixen a les condicions de pertinença o als criteris per esdevenir membre.

L'autodefinició de l'estat com una institució política unitària, federal o multinacional té conseqüències significatives per a les persones que viuen dins de les seves fronteres. Quan una d'aquestes autodefinicions és adoptada per un estat específic, té la capacitat d'influir en la definició de la nació. Això és particularment evident en cas de ser confrontada amb un estat que es declara multinacional, assumint així la coexistència de més d'una nació dins del seu territori. Aquesta posició comporta una distinció automàtica entre nació i estat que desafia la coincidència mútua generalment acceptada.

Un estat plurinacional reconeix explícitament la seva diversitat interna i, en fer-ho, influeix en la gamma de definicions de nacionalisme que puguin sorgir en el seu territori. En primer lloc, en aquests casos, el nacionalisme inculcat per l'Estat necessàriament implicarà l'acceptació de les nacions incloses dins de les seves fronteres. Aquest tipus de nacionalisme tendeix a centrar-se en els drets compartits i principis constitucionals com elements capaços de mantenir unida una ciutadania altrament diversa. En segon lloc, el nacionalisme que sorgeix d'algunes de les minories nacionals que figuren en l'estat està obligat a estar fortament influenciat pel reconeixement de la seva condició de nacions per part de l'estat. El nacionalisme de les minories exigeix generalment un major poder i recursos per tal d'avançar en l'autogovern –això és, assumint que ja tenen dret a un cert grau d'autonomia política.

Tot i això, sovint els estats busquen la homogeneïtzació cultural i lingüística dels seus ciutadans. La qüestió de si al mateix temps els estats estaran prepa-

rats o no per a respectar i reconèixer les particulars cultures i les llengües de les seves minories nacionals i ètniques dependrà de la cultura política de cada estat en particular.

Les alteracions en la definició de nacionalisme tenen el poder d'influir en les definicions d'ambdós, l'estat i la nació. Per tant, un discurs nacionalista basat en el rebuig, la deshumanització i la representació dels que no pertanyen a la nació com a «enemics» i com una «amença» tendirà a alimentar la xenofòbia i l'odi ètnic. Aquest tipus de nacionalisme fomentarà invariablement una definició estreta de nació basada en l'exclusió del diferent i la creença en la superioritat de la pròpia nació per sobre de totes les altres. Un estat que recolzi aquest tipus de nacionalisme és probable que basi la seva política en la marginació o de vegades fins i tot en l'eliminació dels «altres» dins del seu territori, i / o en la persecució d'una política d'assimilació coherent. Aquest tipus d'estat sovint s'involucra en conflictes amb altres estats, com a resultat d'una política d'expansió agressiva econòmica i / o territorial.

He ofert fins ara alguns exemples que mostren com les diferències en la natura i definició d'un dels components de la triada implica variacions substancials en les definicions dels altres dos. Una consideració addicional suggereix que les diferents definicions de nació, estat i nacionalisme coexisteixen simultàniament en diferents parts del món. Per tant, la relació entre els tres components de la triada es pot analitzar centrant-nos en dos nivells diferents. El primer, com he mostrat anteriorment, implica l'estudi de com els canvis en la definició d'un dels components afecta els altres dos. El segon porta a considerar l'eventual aparició de factors externs que poden modificar la natura mateixa de la triada en trastocar l'equilibri de poder entre els seus membres i, fins i tot, posar en perill un d'ells a costa de l'altre. Aquí ens enfrontem a transformacions radicals capaces d'alterar l'equilibri més o menys estable que hi ha en la triada en afectar-ne la relació a un nivell estructural molt per sobre de les situacions particulars considerades en l'anàlisi de casos individuals.

En l'actualitat, el principal repte per a la relació en la triada es refereix a les transformacions radicals i ràpides que alteren el caràcter tradicional de l'estat. La proliferació d'institucions supranacionals, el nombre creixent de les empreses multinacionals i el sorgiment dels moviments nacionalistes subestatsals configuren un nou escenari polític en què el rol tradicional de l'estat es troba afeblit de manera fonamental. Els signes d'això són ja evidents: la radicalització del nacionalisme d'estat, la proliferació de conflictes ètnics i nacionals, i la resistència de l'estat a renunciar als aspectes substancials de la seva sobirania representen només alguns exemples que fan pensar en la necessitat urgent que té l'estat de reformular la seva natura; sens dubte, un procés que ja està en marxa.

En l'actualitat, els moviments nacionalistes democràtics a les nacions sense estat com ara Catalunya, Escòcia i el Quebec invoquen el principi de con-

sens i la idea de la sobirania popular per legitimar les seves reivindicacions d'autodeterminació, un concepte que abasta una àmplia gamma d'opcions que comprèn la descentralització política, la devolució, la federació i la independència. El reconeixement del dret a la lliure determinació té la capacitat de desafiar l'estat-nació com a institució política que, en la majoria dels casos, s'ha creat intentant buscar l'homogeneïtzació cultural i política dels seus ciutadans, sense prestar gaire atenció a seva pròpia diversitat nacional interna.

Cosmopolitisme

Van ser els estoics els qui inicialment van formular el cosmopolitisme. Els estoics eren una escola filosòfica presocràtica que criticava el caràcter històricament arbitrari de les fronteres de les entitats polítiques i el paper que tenien en fomentar un sentit de la diferència entre propis i estranys. Segons la seva opinió, l'èmfasi posat en les fronteres contribuïa a desplaçar l'atenció sobre la condició humana compartida per totes les persones i a subratllar-ne les diferències en lloc dels elements comuns. Els estoics van intentar «reemplaçar el paper central de la *polis* en el pensament polític antic pel del *cosmos*, on la humanitat podia conviure en harmonia».⁸

Durant la Il·lustració, la idea cosmopolita va rebre un nou impuls per part d'Immanuel Kant, el qual estava a favor de permetre a la gent de «gaudir del dret a l'ús públic, gratuït i sense restriccions de la seva raó»⁹, pel fet de situar-se a si mateixos més enllà dels límits –normes, prejudicis i creences– creats pels seus sistemes polítics, i pel fet d'actuar com a membres d'una «societat cosmopolita» definida pel seu caràcter obert. El dret a entrar en el món del diàleg obert, sense coaccions, va ser adoptat i desenvolupat en el seu concepte de «dret cosmopolita».¹⁰

Al final de 1970, i en part influenciat per la intensificació dels processos de globalització, el cosmopolitisme va ressorgir un altre cop. En l'actualitat, el cosmopolitisme té tres significats centrals independents que solen estar en tensió.

En primer lloc, el cosmopolitisme cultural s'associa a aquelles persones que gaudeixen de la diversitat cultural, són capaces de viatjar pel món i tendeixen a gaudir d'una posició privilegiada, la qual cosa les situa més enllà de visions

8 D. Held, «Principles of Cosmopolitan Order», in G. Brock, H. Brighouse, *The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 10-27, p. 10.

9 J. Schmidt, «Civility, Enlightenment and Society: conceptual confusions and Kantian remedies», *American Political Science Review*, 92 (1998): 419-427, p. 424.

10 O. O'Neill, «Enlightenment as autonomy: Kant's vindication of reason» in L. Jordanova, P. Hulme (Eds.) *The Enlightenment and its Shadows*, London: Routledge, 1990, p. 194.

etnocèntriques de la cultura i la identitat. Aquest tipus de cosmopolites forma una elit transnacional seleccionada i l'estudi dels seus punts de vista sobre la cultura i la identitat pertanyen a l'àmbit de l'anàlisi sociològica.

En segon lloc, el cosmopolitisme filosòfic es refereix a l'adhesió a un conjunt de principis i valors destinats a assolir la justícia social global i, amb això, l'eliminació de diferències profundes en la distribució de la riquesa. Aquest tipus de cosmopolitisme té un fort caràcter ètic. Es dedica a la recerca d'alguns valors mínims ètics que siguin aplicables al conjunt de la humanitat; per exemple, el compromís amb els drets humans, segons és definit per l'ONU.

En tercer lloc, el cosmopolitisme institucional o polític es refereix a l'estudi de com les noves formes de govern i de les institucions polítiques poden aparellar un ordre més cosmopolita. No obstant això, en alguns casos, sorgeix la tensió entre el cosmopolitisme cultural i el filosòfic (ètic). Per exemple:

1/ L'entusiasme que mostren els cosmopolites culturals per la creació cultural i la diversitat sovint fa cas omís de les circumstàncies del seu origen: un tema d'importància cabdal per als cosmopolites ètics preocupats per la justícia social.¹¹

2/ Una actitud diferent envers la diferència mateixa. És a dir, mentre que el cosmopolita cultural valora i gaudeix de la diversitat, el cosmopolita ètic tracta de trobar algun criteri universal sobre el qual considerar drets inalienables i principis que haurien de ser aplicats a tots els membres de la humanitat.

3/ Una posició d'alguna manera diferent pel que fa a la desigualtat. El cosmopolita cultural gaudeix d'una posició avantatjosa i la seva ment oberta està generalment associada amb les oportunitats gaudides en termes d'accés a l'educació, els viatges i els mitjans que permeten un determinat estil de vida. Una certa desigualtat se situa en el nucli dels privilegis de què es beneficien els cosmopolites culturals. Per tant, la crítica, el ressentiment i la desconfiança envers els cosmopolites culturals habitualment troben el seu origen en les persones menys privilegiades. D'acord amb els cosmopolites ètics, la recerca de la justícia social global requereix la mitigació de la desigualtat que, entre altres coses, ha permès una elit esdevenir cosmopolites culturals. No obstant això, un enfocament més matisat sobre aquest tema porta Sypnowich a argumentar que «la idea de la justícia global comporta una certa idea d'avaluació cultural».¹²

11 C. Sypnowich, «Cosmopolitans, cosmopolitanism, and human flourishing» in «Principles of Cosmopolitan Order», in G. Brock, H. Brighouse, Harry, *op. cit.*, p. 55-74, p. 57.

12 C. Sypnowich, *op. cit.*, p. 55-74, p. 58.

A més, existeixen algunes tensions addicionals entre les tres nocions de cosmopolitisme esmentades anteriorment. Per exemple, un especialista en ètica cosmopolita podria ser molt escèptic sobre les possibilitats d'una cultura cosmopolita; al seu torn, un cosmopolita institucional pot adherir-se a una varietat de diferents compromisos ètics. Per no parlar de diferents punts de vista defensats pels cosmopolites pel que fa a l'esquerda que hi ha entre la filosofia cosmopolita i la realitat social.

Els tres principis fonamentals defensats pels estudiosos del cosmopolitisme filosòfic, essencialment filòsofs ètics que se centren en la natura i forma de la justificació ètica com C. Beitz, Thomas W. Pogge i Brian Barry¹³, són:

1/ El principi d'igualitarisme individualista moral o l'individualisme igualitari, és a dir, tots els éssers humans són éssers lliures i iguals.

2/ El principi de reconeixement recíproc, «cada persona té el mateix interès en aquest àmbit ètic universal i té, per tant, l'obligació de respectar l'estat d'una altra persona com a unitat bàsica d'interès moral».¹⁴

3/ El principi de raonament moral imparcial «requereix que cada persona gaudeixi d'un tracte imparcial de les seves reclamacions —és a dir, un tracte basat en principis sobre els quals tots puguin actuar».¹⁵

David Held ha formulat l'obra més recent i original sobre el cosmopolitisme institucional. Sosté que els principis cosmopolites (igual valor i dignitat; agència activa, responsabilitat personal i responsabilitat col·lectiva; consentiment; deliberació reflexiva i presa de decisions col·lectives a través de procediments de votació; inclusió i subsidiarietat; evitació d'un dany greu, i millora de necessitats urgents), «són els principis de la vida pública democràtica, però sense la suposició fonamental, mai plenament justificada en qualsevol cas en el pensament democràtic liberal, clàssic o contemporani, que aquests principis només es poden dur a terme eficaçment dins d'una sola comunitat circumscrita, de base política

13 Vegeu C. Beitz, *Political Theory and International Relations*, Princeton: Princeton University Press, 1979; C. Beitz, «Philosophy of International Relations», in *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, London: Routledge, 1998; T. Pogge, «Cosmopolitanism and Sovereignty» in C. Brown (ed.) *Political Restructuring in Europe: Ethical Perspectives*, London: Routledge, 1994, p. 89-102; T. Pogge, «An Egalitarian Law of Peoples», *Philosophy and Public Affairs*, 23 (1994): 195-224; B. Barry, «Statism and Nationalism: a Cosmopolitan Critique», in I. Shapiro, L. Brilmayer (eds.) *Global Justice*, New York: New York University Press, 1999, p. 12-66.

14 T. Pogge, *op. cit.*, 1994, p. 89-102, p. 90.

15 D. Held, «Cosmopolitanism: Ideas, Realities and Deficits», D. Held, A. McGrew, (eds.) *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*, Cambridge: Polity Press, 2002, p. 305-324, i p. 311.

territorial».¹⁶ Això implica que «els estats ja no siguin considerats com els únics centres de poder polític legítim dins de les seves fronteres; com ja és el cas en molts llocs, els estats necessiten ser articulats amb, i reubicats dins, d'un marc global cosmopolita».¹⁷

Entenc que els recomptes actuals del cosmopolitisme estan estretament relacionats amb la imatge del món com un lloc únic interconnectat en un grau sense precedents de visibilitat provocada per les revolucions tecnològiques del final del segle xx, després d'haver creat una consciència mai vista de les diferències política, cultural, lingüística, religiosa, de gènere, econòmica, més altres formes de diferència. Dins d'aquest nou escenari, una major interacció multinivell reforça la consideració del cosmopolitisme com l'ètica de l'era global.

Els valors cosmopolites defensen la igualtat i la llibertat de tots els éssers humans, un principi ja acceptat i inclòs en algunes constitucions, normes i reglaments internacionals. Hi ha una gran escletxa, però, entre la promesa teòrica dels principis cosmopolites i la realitat social ja que, actualment, no hi ha ni una sola institució o organització que sigui reconeguda per tots els éssers humans com a capaç d'exigir el compliment dels principis cosmopolites i tenir el poder suficient, la legitimitat i els mitjans per castigar els transgressors. El món global no es guia pels principis cosmopolites, encara que hi ha alguns senyals que un creixent moviment transnacional, tot i que encara incipient, està començant a emergir. No obstant això, alguns valors cosmopolites es troben inserits en algunes institucions internacionals i regionals com ara l'ONU, la Cort Penal Internacional i el Tribunal Europeu de Justícia, entre d'altres, així com en alguns moviments socials transnacionals i organitzacions com Amnistia Internacional i Greenpeace. Per tant, s'han donat uns primers passos ja.

Nacionalisme democràtic i cosmopolitisme

Un tipus de nacionalisme basat en la creença en la superioritat d'un grup ètnic en particular –l'etnocentrisme– amb l'objectiu de dominar i explotar altres pobles econòmicament, cultural, militar o política, no és compatible amb el cosmopolitisme. Aquest tipus de nacionalisme, que anomeno «nacionalisme no democràtic», tendeix a buscar l'expansió de les fronteres del seu país i està bàsicament dedicat a l'adquisició de prou poder per aconseguir els seus objectius. El nacionalisme no democràtic tendeix a abraçar ideologies polítiques infoses amb idees autoritàries, dictatorials o feixistes. Fomenta les relacions desiguals i tendeix a

16 D. Held, *op. cit.*, 2005, p. 10-27, p. 21.

17 D. Held, *ibid.*, p. 10-27, p. 27.

promoure formes no liberals i no democràtiques de govern. Però no tots els nacionalismes defineixen els seus objectius i els mitjans per a assolir-los en termes no democràtics.

En estudiar la possible compatibilitat entre el nacionalisme i el cosmopolitisme, hem de reconèixer el rebuig visceral que de vegades es dona contra gairebé qualsevol cosa relacionada amb el nacionalisme per part d'alguns defensors del cosmopolitisme, per a qui el nacionalisme s'associa encara invariablement amb l'endarreriment, l'etnocentrisme i el racisme. Sovint, i en lloc de dedicar-se a una anàlisi desapassionada i rigorosa de la natura bifront del nacionalisme, tendeixen a centrar-se exclusivament en el costat pernicios del nacionalisme. En fer això, no reconeixen que, en alguns casos, el nacionalisme està fortament associat amb la democràcia, la recerca de reconeixement, i el desig pacífic de desenvolupament i la supervivència dels pobles.

El nacionalisme català com a força democràtica durant la dictadura de Franco

Dues idees oposades de nació i d'estat van entrar en joc en la guerra civil espanyola (1936-1939).¹⁸ Els franquistes presentaven una imatge extremadament centralitzada i uniforme d'Espanya. Per contra, els republicans van defensar una imatge moderadament difusa d'un estat que permetés a les nacions històriques, Catalunya, Galícia i el País Basc, de gaudir d'un cert grau d'autonomia política i cultural. Tanmateix, cal assenyalar que el punt de vista centralista de l'estat espanyol mai no va ser exclusiu de l'extrema dreta espanyola, sinó més aviat una característica compartida per la major part de l'espectre polític. La diferència principal entre les forces polítiques espanyoles rau en la seva actitud cap a la diversitat interna: mentre que els partits democràtics l'accepten, els feixistes la rebutgen.¹⁹

La victòria de Franco va suposar la supressió de les institucions polítiques catalanes, la prohibició del català i la proscripció de tots els elements simbòlics d'identitat catalana, des de la bandera (la senyera) a l'himne nacional (Els Segadors).²⁰

18 M. Guibernau, *Catalan Nationalism: francoism, transition and democracy*, London: Routledge, 2004.

19 J. Llobera, «Catalan identity. The dialectics of past and present», *Critique of Anthropology*, X, 2-3 (1990): 16. Vegeu també P. Preston, *Franco*, London: Fontana, 1994, i H. Ragner, *La pólvora y el incienso: La Iglesia y la Guerra Civil Española (1936-1939)*, Barcelona: Península, 2001.

20 J. Benet, *Catalunya sota el règim franquista*, Paris: Edicions Catalanes de París, 1973.

Els franquistes, que s'anomenaven a si mateixos «nacionals», professaven una forma conservadora de nacionalisme d'estat incapaç d'acceptar la diversitat nacional d'Espanya, que va configurar la seva estratègia de construcció nacional dirigida a l'homogeneïtzació cultural i lingüística del país.²¹ Per a ells, la unitat de la nació espanyola era un principi no negociable. El seu nacionalisme va ser el resultat d'una reacció contra les ideologies modernes, com el socialisme i l'anarquisme, i també un rebuig dels moviments nacionalistes català, basc i gallec, considerats com una amenaça per a la tradicional estructura sociopolítica d'Espanya. La II República espanyola havia introduït polítiques progressistes (entre elles l'avortament, el divorci, la devolució) i va tractar de construir un estat en què les nacions històriques van ser reconegudes i van rebre un important grau d'autonomia cultural i política. El nacionalisme de dretes dels franquistes va reaccionar cridant a un cessament de la modernització del país i a l'elecció de mantenir les estructures tradicionals, defensades per amples sectors catòlics conservadors.²²

La imatge closa d'Espanya imposada pel règim contrastava amb la imatge d'una Espanya plural (principalment defensada pels catalans, bascos i gallecs) capaç de reconèixer i celebrar la riquesa del seu patrimoni lingüístic i cultural. L'oposició entre el nacionalisme autoritari del franquisme i el nacionalisme dels catalans, bascos i gallecs, disposats a reclamar la seva diferència va ser evident en l'estudi de la relació entre aquests dos tipus de nacionalisme. És essencial comprendre que, mentre el règim tenia el poder i els recursos necessaris per imposar la seva visió d'Espanya, els nacionalismes perifèrics van ser desmembrats o condemnats al secretisme. En efecte, després de la Guerra Civil, la majoria dels representants més importants dels partits polítics democràtics prohibits pel règim van anar a l'exili, o foren empresonats o executats. La relació entre els «vencedors» i els «vençuts» no va deixar lloc per al diàleg.

L'estat autoritari dissenyat per Franco no acceptava la dissidència, i s'havia atorgat a si mateix, per la força, el poder de decidir sobre la situació de les nacions històriques incloses dins del seu territori. L'objectiu del règim era aniquillar-les com a nacions.

Davant la repressió, que va impregnar totes les activitats quotidianes de la població, la majoria, encara que no tots, els catalans van respondre amb la resistència passiva. Havien estat derrotats, el seu país havia estat destruït i ara vivien en condicions precàries. Van haver de fer front a la presència d'un exèrcit que defensava la dictadura i una burocràcia importada i imposada, que només

21 J. Triadú, *Una cultura de la llibertat*, Barcelona: Aymà, 1978, p. 15.

22 A. Balcells, *Catalan Nationalism*, London: Macmillan, 1996.

parlava i volia saber el castellà. L'esfera pública oficial va ser dominada completament pel nou règim.

En aquest context, els esforços del règim per reprimir la diversitat interna accentuà encara més la distinció entre «nosaltres», els catalans, i «ells», els franquistes (identificats amb la cultura i la llengua castelleses, el conservadorisme, el centralisme i el catolicisme conservador), per bé que no tots els catalans eren demòcrates i anti-franquistes, i no tots els castellans van donar suport al règim de Franco. La submissió de la societat catalana en l'esfera pública encoratjà un «acord tàcit» i un sentiment específic de solidaritat entre els catalans, un sentiment que resultava de compartir una situació de perill i opressió col·lectiva. Per a la majoria dels catalans, independentment de la seva classe social, el règim de Franco i els seus funcionaris van ser vistos com un enemic comú; n'hi havia prou amb el sol fet de ser «català» per generar la sospita i l'hostilitat dels agents del règim. Només alguns sectors de la burgesia catalana van rebre la victòria franquista amb alleujament i van mostrar el seu suport a la nova ideologia feixista per protegir els seus interessos econòmics.

La identitat catalana va ser preservada gràcies a l'acció dinàmica i compromesa d'una elit intel·lectual molt petita, però també gràcies als cercles familiars i d'amistat on es parlava català i es mantenia la cultura tradicional catalana.²³

El nacionalisme català va actuar com un moviment social progressista contra la dictadura espanyola (1936-1975), i els nacionalistes catalans van patir persecució i mort durant el règim. Malgrat això, van alçar-se a favor de la democratització d'Espanya i del dret a l'autodeterminació del poble català, defensant doncs el seu dret a preservar i desenvolupar la seva cultura, la llengua i les institucions polítiques. Sota la dictadura de Franco, les primeres van ser prohibides i les darreres completament desmantellades. Els partits polítics eren il·legals, i la resistència clandestina a la dictadura va ser activament perseguida i reprimida.

El 7 de novembre 1971 prop de 300 persones en representació de diferents sectors polítics catalans, socials i professionals van fundar l'Assemblea de Catalunya, una organització clandestina que aviat es va convertir en el moviment més ampli i més important unitari català des de la Guerra Civil. Cap moviment semblant unitari, tenint en compte el seu abast i la seva importància, va ser creat en qualsevol altra part d'Espanya. Segons Josep Benet, membre de l'Assemblea, «sense el poder de convocatòria de l'Assemblea i del seu prestigi, el govern de Suárez i fins i tot alguns demòcrates espanyols amb prou feines haurien pres la demanda nacional catalana en compte».²⁴ L'Assemblea inicialment fundada pels

23 M. Guibernau, «Intellectuals and nationalism in nations without states: the Catalan case», *Political Studies*, 48, 5, (2000): 989-1005.

24 J. Benet, «Introducció», in A. Batista and J. Playà Maset, *op. cit.*, p. 16.

socialistes i, en particular, pels comunistes va rebre el suport econòmic del grup liderat per Jordi Pujol²⁵, el qual posteriorment se'ls va unir²⁶. El MSC ala esquerra (Moviment Socialista de Catalunya) i el PSUC comunista (Partit Socialista Unificat de Catalunya) van guanyar el suport de sectors significatius de la classe obrera i d'un alt nombre d'immigrants de parla castellana. Tots ells van expressar la necessitat d'acoblir la democràcia, l'esquerra política i l'autonomia de Catalunya.

Els principals objectius compartits pels membres de l'Assemblea van ser «aconseguir una amnistia general per als presos polítics i exiliats», «la defensa dels drets democràtics fonamentals: la llibertat de reunió, d'expressió i d'associació – inclosos els sindicats–, de manifestació i del dret de vaga, que garanteix l'accés efectiu de la gent al poder econòmic i polític», «el restabliment provisional de les institucions i dels principis consagrats en l'Estatut d'Autonomia català del 1932, com una clara expressió del dret a la lliure determinació», i «la coordinació de tots els pobles peninsulars en la lluita per la democràcia».²⁷ El seu lema era: «Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia». Els membres de l'Assemblea arriscaven les pròpies vides per defensar la democràcia en un moment en què la repressió era comuna.

Sostinc que en la defensa de la justícia, la llibertat, la democràcia, i el diàleg social, el nacionalisme català encarnat en l'Assemblea de Catalunya es va aixecar donant exemple de la compatibilitat entre el nacionalisme democràtic i els principis fonamentals del cosmopolitisme. En particular perquè els objectius del nacionalisme català anaven més enllà de la democratització específica de Catalunya, i es van centrar en la democratització d'Espanya i en el desig d'unir-se a les democràcies liberals occidentals compromeses amb el suport als Drets Humans.

L'Assemblea va treballar incansablement per fer circular aquestes demandes i la seva acció mobilitzadora va continuar fins a les primeres eleccions democràtiques parlamentàries, celebrades el 15 de juny de 1977. A partir de llavors, els partits polítics es van convertir en els nous actors polítics. La unitat de l'oposició no va durar molt i va ser substituïda per la competència entre les «imatges» que els catalans tenien del seu país i de la situació que Catalunya havia de tenir dins d'Espanya, en funció de les seves lleialtats i dels interessos polítics dels diferents partits.

25 Una vegada restablerta la democràcia, Jordi Pujol esdevingué president de la Generalitat, 1980-2003.

26 A. Balcells, *El nacionalismo catalán*, Madrid: Historia 16, 1991, p. 181.

27 Comunicat de la «I Reunió de l'Assemblea de Catalunya», 7 de novembre de 1972, inclòs com apèndix a A. Batista and J. Playà Maset, *op. cit.*, p. 301-302.

Nacionalisme democràtic i cosmopolitisme: condicions per a la seva coexistència.

Mentre que la compatibilitat entre formes no democràtiques de nacionalisme i el cosmopolitisme és impossible, sostinc que la coexistència entre les formes democràtiques de nacionalisme i el cosmopolitisme es presenta com una alternativa viable. Per exemple, ambdues ideologies comparteixen els mateixos i poderosos enemics comuns: la xenofòbia, la intolerància i la injustícia.

Això no vol dir que el nacionalisme democràtic sigui l'única condició real i possible per al sorgiment de cosmopolitisme, o bé que el nacionalisme democràtic condueixi necessàriament a una visió cosmopolita. Més aviat crec que, en alguns casos, els valors intrínsecs al nacionalisme democràtic –la justícia social, la llibertat individual i la democràcia deliberativa– i els del cosmopolitisme –la creença que tots els individus són iguals i lliures i mereixen el mateix tracte, independentment del seu origen– permeten i afavoreixen la compatibilitat entre tots dos.

Al meu parer, si el nacionalisme és compatible o no amb el cosmopolitisme depèn de la ideologia amb què el nacionalisme polític s'associa. És a dir, una forma democràtica de nacionalisme associat amb la socialdemocràcia, el socialisme o el liberalisme, per esmentar només algunes ideologies polítiques que solen informar l'acció política nacionalista democràtica, subscriuint els principis de la justícia social, la democràcia deliberativa i la llibertat l'individual, comparteix alguns dels seus valors amb el cosmopolitisme. Per contra, les formes no democràtiques del nacionalisme associades amb ideologies feixistes i autoritàries estan igualment en oposició directa amb el cosmopolitisme i el nacionalisme democràtic.

Ser cosmopolita implica un compromís amb la igualtat global, però, ¿és possible sostenir aquest compromís i defensar un tracte preferencial per als connacionals? Aquest és el quid de la qüestió en analitzar si el cosmopolitisme i el nacionalisme poden ser compatibles. La resposta té matisos. Bàsicament, necessitem una definició d'igualtat global i també un recompte del significat i les limitacions de la denominada «tesi de la prioritat» per als connacionals.

Definir la igualtat global és una tasca difícil perquè el significat de paraules com «suficient» i «necessitats bàsiques» està subjecte a variacions en funció de les diferents cultures i llocs; tot i així, això no ha d'impedir oferir una definició més general. Jo entenc que els principis bàsics d'igualtat global comporten evitar la mort per la pobresa i el compliment dels drets humans definits per l'ONU.

La incompatibilitat entre cosmopolitisme i nacionalisme s'esdevé quan la nació, a través de les seves polítiques, contribueix a la pobresa global i a la violació dels drets humans. Pogge escriu: «El nostre fracàs a l'hora de fer un

esforç seriós cap a la reducció de la pobresa pot constituir no només una manca de beneficència, sinó la nostra contribució activa a l'empobriment, fam i assassinat de milions de persones innocents per mitjans econòmics».²⁸

Entre els arguments generalment descurats pels cosmopolites en calcular el valor moral del nacionalisme democràtic i la seva compatibilitat matisada amb el cosmopolitisme hi ha:

- «El seu fracàs en reconèixer el paper de la comunitat i les relacions socials en la constitució tant de la individualitat com de la capacitat d'actuar».²⁹
- La idea que molts nacionalistes perceben ésser membre d'una nació com un bé en si mateix i no com un mer instrument.
- La suposició que el sentit de comunitat compartit pels membres de la nació fa la pertinença nacional valuosa i significativa per a les persones. Per bé que cal ser conscient del caràcter no homogeni de la majoria de les nacions i també tenir en compte que no tots els ciutadans atribueixen el mateix valor i estatus a la pertinença nacional. Les nacions no són eternes, sinó que estan subjectes a canvis i gairebé mai no són culturalment homogènies. Tot i això, és possible parlar d'un sentit de comunitat que sorgeix d'un sentiment compartit de pertinença a una mateixa nació i, alhora, reconèixer que sempre hi haurà un nombre de persones que queden fora i se senten alienades a causa de factors socials, culturals, econòmics, religiosos o d'una altra índole.
- La creença que els sentiments de pertinença nacional generen una «comunitat d'obligació en el sentit que els seus membres reconeixen els deures de satisfer les necessitats bàsiques i protegir els interessos fonamentals d'altres membres»,³⁰ proporcionant així una base per al desenvolupament de la justícia social.
- La idea que dins d'un conglomerat polític democràtic els lligams nacionals poden assolir valor moral en inculcar la justícia social, la confiança i el respecte entre els ciutadans, contribuint així a millorar i promoure la democràcia.

No obstant això, la compatibilitat entre el nacionalisme i el cosmopolitisme encara depèn de si el compromís cosmopolita amb la igualtat global es pot conciliar amb el principi nacionalista de donar prioritat als connacionals. Arri-

28 T.W. Pogge, «Priorities of Global Justice» in D. Held, D., A. McGrew, *The Global Transformations Reader*, Cambridge: Polity Press, 2003 [2000] (2nd edition), p. 548-558, p. 550.

29 T. Erskine, «Citizen of Nowhere? or 'The Point Where Circles Intersect'? Impartialist and Embedded Cosmopolitanisms», *Review of International Studies* 28, 3, (2002): 457-78, p. 461.

bats a aquest punt, podríem empènyer això una mica més enllà i preguntar si el compromís amb la igualtat global és compatible amb donar prioritat als membres de la família i amics. Encara que hauríem de ser conscients que, com argumenta Erskine, «des identitats moralment rellevants es creen no només per ‘les comunitats de lloc’, sinó també per la pertinença i la superposició de comunitats no territorials de diverses menes».³¹

Els cosmopolites adopten dues posicions generals pel que fa a aquest assumpte. En el fons tots accepten el principi de l'individualisme igualitari, i no obstant això, atribueixen un pes divers als diferents modes d'interpretació d'altres principis.

David Miller estableix una distinció entre una versió «forta» i una altra «feble» del cosmopolitisme.³² D'acord amb la primera, «tots els principis morals s'han de justificar demostrant que donen la mateixa importància als reclams de tot el món; la qual cosa significa que o bé han de ser directament universals en el seu abast, o si s'apliquen només a un grup selecte de persones han de ser principis secundaris l'últim fonament dels quals és universal».³³

Per contra, el cosmopolitisme feble “sosté que la moralitat només és cosmopolita en part, però hi ha alguns principis vàlids amb un abast més restringit”, de manera que “és possible que hi hagi certs tipus de tractament per a tots els altres éssers humans, independentment de la relació que hi mantinguem, mentre que hi ha altres tipus de tractament que els devem només als qui estem relacionats de certa manera, sense que cap tipus d'obligació es derivi de l'altre”.³⁴ Entre els principals defensors del cosmopolitisme “fort” hi ha Martha C. Nussbaum i Barry Bryan; els defensors del cosmopolitisme “feble” inclouen Michael Walzer, Kor Cho Tan i Andrew Linklater.

En aquest sentit, alguns nacionalistes liberals sostenen que la subordinació dels compromisos nacionals davant la justícia cosmopolita no pot acomodar adequadament les lleialtats nacionals de la gent i infravalora la significació moral de la identitat nacional. A més, “els nacionalistes que rebutgen la subordinació de

30 D. Miller, *On Nationality*, Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 83.

31 T. Erskine, «Embedded Cosmopolitanism and the Case of War: Restraint, Discrimination and Overlapping Communities», *Global Society*, 14, 4, (2000): 575-90, p. 575.

32 Held fa referència al cosmopolitisme «dens» i «prim». Vegeu, D. Held, *op. cit.*, 2005, p. 10-27, p. 17.

33 D. Miller, «The Limits of Cosmopolitan Justice», in D. Mapel, T. Nardin (Eds.) *International Society: Diverse Ethical Perspectives*, Princeton: Princeton University Press, 1998, p. 166-167.

34 D. Miller, *ibid.*, p. 166-167.

la nacionalitat a la justícia cosmopolita no necessàriament rebutgen la idea de la justícia global *per se*. El que rebutgen és l'ideal cosmopolita igualitari que els termes de la justícia distributiva han de ser definits independentment dels compromisos nacionals de les persones... Cal permetre que les lleialtats nacionals conformin els termes de la justícia global, i no a l'inrevés com sostenen els cosmopolites".³⁵

En ser capaços de desenvolupar un sentit de solidaritat nacional i de deure envers els seus compatriotes, els individus van més enllà del cercle familiar immediat de la solidaritat i la confiança. De manera similar, un nacionalisme democràtic que indueixi la gent a ser conscients i sensibles als valors cosmopolites pot contribuir a reforçar la influència del cosmopolitisme. Penso que en l'era global tots els nacionalismes democràtics haurien d'incorporar una nova dimensió als seus valors tradicionals. La seva preocupació per la nació i els seus compatriotes ha d'anar acompanyada d'un clar compromís amb els valors cosmopolites de la justícia social, la llibertat i la democràcia dialògica. Considero, per exemple, com un pas cap a la justícia global el suport a la Cort Penal Internacional. En donar suport a aquesta iniciativa, els nacionalismes democràtics estaran contribuint a l'enfortiment dels valors cosmopolites a nivell global.

La inclinació cap als connacionals no implica menyspreu i falta de respecte pels altres. Per contra, el principal argument per defensar l'anomenada «reclamació de prioritat per als compatriotes» assumeix que tenim un deure envers els compatriotes perquè són membres d'un òrgan polític democràtic que nosaltres, com a ciutadans actius, tenim el deure de sostenir i millorar.³⁶

La «tesi de la prioritat» es fonamenta en el tipus específic de relació que s'estableix entre els individus que formen una comunitat; en aquest cas, la nació. Em preocupa que els sentiments de solidaritat que els individus tendeixen a desenvolupar envers els membres de la seva comunitat tinguin la capacitat de generar un sentit del deure i cura especial cap a ells. Estar preparats per a donar suport als nostres connacionals, així com l'expectativa que es podria tenir de rebre'n assistència quan es necessités, constitueix un principi fonamental de la cohesió social, és a dir, una situació en la qual un conjunt mínim de valors i principis capaç de mantenir un sentit de unitat i propòsit comú són compartits entre els membres d'una societat determinada, els quals també estan disposats a fer sacrificis pel benestar de la comunitat.

35 K. C. Tan, «The demands of justice and national allegiances» in Brock, G. and Brighouse, H. *The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 164-179, p. 167.

Però, ¿per què la solidaritat nacional és tan important? Bàsicament, perquè no vivim en un món cosmopolita en què les persones se sentin lliures i iguals, segures i siguin tractades amb dignitat allà on vagin, independentment del seu origen, sexe, edat, classe i cultura. Encara que s'han fet alguns passos que apunten en la direcció del cosmopolitisme, la majoria de les nacions segueixen engrescades en una constant competència mútua, on les seves relacions es determinen a partir del poder i estatus que tenen dins de la comunitat internacional.

Sobre el nacionalisme liberal i el cosmopolitisme

Alguns liberals, com Yael Tamir, defensen la compatibilitat entre el nacionalisme liberal, i el cosmopolitisme ja que «és dins del context d'una cultura nacional on es realitzen millor els valors fonamentals liberals de l'autonomia individual i la identitat pròpia, la justícia social i la democràcia».³⁷

El nacionalisme liberal se centra en la relació entre la democràcia liberal i l'estat-nació. Tres principis bàsics defineixen la democràcia liberal –la justícia social, la democràcia deliberativa i la llibertat individual– i el punt de vista dels nacionalistes liberals és que es poden aconseguir millor dins de l'estat-nació. Aquests principis són els següents:

– *Justícia Social*. Molts liberals creuen que el cosmopolitisme moral – que és el compromís amb la justícia social global– s'aconsegueix millor mitjançant la seva promoció dins de l'estat-nació i no per la creació d'algun tipus de l'encara llunyà i inexistent estat global. La construcció d'un estat de benestar es pot considerar com un pas cap a la justícia social dins d'una societat determinada i, com el seu nom indica, l'estat és el seu creador i dissenyador. «Un ordre nebulós cosmopolita no proporciona programes estatals de benestar, educació pública, llibertat religiosa, tolerància o prohibició de la discriminació racial i sexual».³⁸

A més, una teoria de la justícia social que ignori els vincles particulars i les obligacions compartides pels connacionals no pot ser considerada adequada per a la humanitat, ja que ignora del tot el paper dels estats-nació compromesos amb la democràcia i el seu esforç per transformar-se en un espai polític on la justícia social sigui promoguda i regulada. És a través del compromís amb els

37 Vid. Kymlicka (2001); Gutman (1996); Tamir (1992), Miller (1995) i Nielsen (1999).

38 G. Himmelfarb, «The illusions of cosmopolitanism», in J. Cohen (ed) *Nussbaum, M. C. with respondents, For Love of Country: Debating the Limits of Patriotism*, Boston: Beacon Press, 1996, p. 72-77, p. 77.

valors democràtics liberals que l'estat-nació es pot convertir en un òrgan de la justícia social global.

Tanmateix, l'associació intrínseca de l'estat-nació amb el poder i l'ús de la violència genera una gran tensió entre el seu compromís amb els valors democràtics liberals i la seva determinació de posar els objectius nacionals per davant dels compromisos cosmopolites.

Malgrat que s'han fet recentment algun intents rellevants d'adoptar principis destinats a promoure la justícia social global, l'abast del seu impacte és limitat si es compara amb els principis que atorguen la supremacia a l'estat-nació. Seria ingenu ignorar que no totes les accions dels estats-nació tendeixen necessàriament a la justícia social. Per exemple, és cert que, en alguns casos, els estats-nació a la recerca del seu propi benefici o tractant de protegir-se han sabotejat iniciatives mundials destinades a lluitar contra problemes transnacionals específics relacionats amb la justícia social, com ara l'escalfament global, el genocidi, l'estatus i el tractament dels immigrants i els refugiats, així com de les minories nacionals, per esmentar-ne només alguns.

La *democràcia deliberativa* suposa «un sistema de deliberació i legitimació col·lectiva que permet a tots els ciutadans utilitzar la seva raó en la deliberació política». ³⁹ Requereix un alt grau de confiança i comprensió mútua entre els ciutadans que, fins ara, només la nació ha estat capaç de generar. De manera corresponent, un possible camí cap a la democràcia global podria aconseguir-se a través de la promoció de la ciutadania democràtica en l'àmbit nacional. Hom hauria d'encoratjar els ciutadans a transcendir els seus propis interessos nacionals equilibrant-los amb un veritable compromís amb els valors cosmopolites.

La democràcia, la tolerància i el respecte dins d'una societat determinada no poden ser assolits plenament mitjançant l'estricta compliment de la llei –malgrat que la llei i, en particular, l'amenaça d'un càstig tendeixin a persuadir els qui són propensos a actuar d'una altra manera perquè la compleixin. Aquestes són les actituds i els valors que han de ser apresos, interioritzats i considerats tan valuosos que els individus hagin d'estar disposats a fer sacrificis per a preservar-los.

Al meu parer, una cultura política veritablement democràtica és difícil d'aconseguir, no pot ser improvisada i depèn fortament dels valors democràtics que s'introdueixen a través de l'educació, la pràctica política, els mitjans de comunicació i el debat públic. Un compromís amb la democràcia pressuposa la disposició a participar en un procés dinàmic, que reconegui el diàleg com a mitjà per arribar a solucions i superar les diferències. La de-

39 W. Kymlicka, *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*, Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 226.

mocràcia, si només s'aplica a l'arena política, no garanteix la construcció d'una societat democràtica. Considero la democràcia com una actitud vital que defineix les relacions privades i públiques que es produeixen en l'entorn polític, social i econòmic.

– *Llibertat individual*. La relació entre l'autonomia individual i la cultura nacional és complexa. Els liberals sostenen que la identitat nacional «dóna sentit a la llibertat individual». En oferir a les persones un determinat sistema de valors, una forma de vida i tradicions, la cultura nacional atorga significat a determinades pràctiques socials i situa l'individu en una posició avantatjosa des de la qual relacionar-se, entendre i valorar les dels altres. Aquesta és la raó per la qual la cultura nacional fa que la llibertat individual sigui significativa.

La identitat nacional ofereix una àncora moral als individus per mitjà del cos específic de coneixements i valors que encarna. Això representa el context en el qual els individus prenen decisions i fomenten vincles de solidaritat amb els seus connacionals. És més probable que sorgeixi la confiança i el respecte mutu entre persones socialitzades en una cultura democràtica compartida que inclogui un sistema de valors.

Segons el punt de vista de Nielsen, «un nacionalista veritablement liberal també ha de ser un nacionalista cosmopolita coherent amb el principi cosmopolita per excel·lència de l'individualisme i l'universalisme ètic normatiu».⁴⁰ Així, el compromís cosmopolita amb l'igualitarisme global es pot conciliar amb el principi nacional en la mesura que és informat pel nacionalisme liberal, com una ideologia preparada per a protegir la integritat de la nació, al mateix temps que adopta una perspectiva internacionalista i igualitària.

Una de les principals febleses del nacionalisme liberal és l'èmfasi que posa en els drets individuals i la seva indiferència pels drets col·lectius, un concepte d'importància superior per als nacionalistes democràtics. Jo penso que els drets individuals no poden gaudir-se plenament si no es conceben en un marc que inclogui el respecte dels drets col·lectius. Així, per tal que un individu pugui desenvolupar totes les seves potencialitats, ell o ella no pot considerar-se de manera aïllada sinó com un membre d'un o més grups. Cal tenir en compte dos conjunts de drets que es complementen entre si: els que es refereixen a l'individu com a agent lliure i els relacionats amb la dimensió social de les persones que viuen dins de comunitats específiques. En la modernitat tardana, aquestes comunitats tendeixen a ser les nacions.

Després d'anys de desenvolupament i promoció dels drets individuals, ens enfrontem amb la necessitat sociopolítica de contrarestar una societat molt individualista, amenaçada per la fragmentació resultant d'una creixent manca de coherència cívica.

40 K. Nielsen, «Cosmopolitan Nationalism», *Monist*, 82, 1, (1999): 446-490, p. 448-450.

Conclusió

Vivim en un món de nacions dins de les quals la identitat nacional aboca els individus a l'acció social i política, i on la lleialtat nacional té prioritat sobre els vincles cosmopolites. No vivim dins d'un ordre cosmopolita, per bé que s'han fet progressos en aquesta direcció. En l'actualitat, l'ideal cosmopolita queda molt lluny de la competència constant, el conflicte i la guerra que defineixen les relacions internacionals. És en aquest context que la majoria de les persones es giren cap a les pròpies nacions com a font d'identitat, però també com un entorn on gaudir d'alguns drets.

Com he mostrat en aquest treball, hi ha instàncies en què el nacionalisme i el cosmopolitisme poden ser compatibles. Per il·lustrar això, he argumentat que el nacionalisme català encarnat per l'Assemblea de Catalunya (1971), que es va enfrontar a la dictadura de Franco, ofereix un exemple d'un tipus de nacionalisme fermament compromès amb la democràcia, la llibertat i la justícia social; un nacionalisme democràtic, els valors i els principis del qual són compatibles amb els principis consagrats en el cosmopolitisme. Els objectius del nacionalisme català van anar molt més enllà de la democratització específica de Catalunya i es van centrar en la democratització d'Espanya i el desig d'unir-se a les democràcies liberals occidentals, assegurant el seu suport als Drets Humans. En aquell moment, els seus seguidors van actuar fora de la llei de la dictadura i estaven arriscant les pròpies vides en nom de la democràcia i la llibertat.

El nacionalisme democràtic és legítim. Defensa el dret de les nacions a existir i desenvolupar-se sense deixar de reconèixer i respectar la diversitat interna. Rebutja l'expansió territorial de les nacions i mostra el compromís d'incrementar la moralitat dels ciutadans de les nacions mitjançant la promoció de la democràcia, la justícia social, la llibertat, la igualtat i el respecte mutu sobre les diferències culturals i d'altres tipus. Només estant compromès amb aquests principis el nacionalisme democràtic pot esdevenir compatible amb el cosmopolitisme.

Des d'una perspectiva normativa, he argumentat que totes les nacions, amb i sense estat, han de ser encoratjades a establir les condicions que afavoreixen l'aparició del cosmopolitisme com una actitud que indueix als individus a afegir una nova dimensió a la cura i preocupació pels seus connacionals mitjançant la sensibilització cap al respecte, la dignitat, la llibertat i la igualtat que s'ha de concedir a tots els éssers humans. En efecte, si bé aquest procés s'aplica a les persones que arriben al cosmopolitisme mitjançant el nacionalisme democràtic, sóc conscient que altres estan adoptant una perspectiva cosmopolita des del principi sense deixar de ser escèptics respecte a tota forma de nacionalisme, democràtic o no. No obstant això, en comparar els principis fonamentals tant del nacionalisme democràtic com del cosmopolitisme i en establir les con-

dicions de la seva compatibilitat, he intentat superar l'oposició teòrica entre tots dos.

Estic convençuda que l'agenda política per al futur de les nacions ha d'incloure el compromís amb els ideals i valors cosmopolites capaços d'informar l'acció política i d'afegir d'una nova dimensió moral a la identitat nacional i el nacionalisme. L'adveniment del cosmopolitisme requereix el compromís d'eradicar l'explotació social, política i econòmica dels individus i de les nacions. La seva força com a ideologia política i moral dependrà de la seva capacitat d'actuar com una força transformadora que condueixi a un procés multidimensional destinat a canviar les relacions de poder en la societat. Preveig que toparà amb una oposició ferotge.